

Jeppe Aakjærs husmandsforedrag på Lundgaard

Taler

Jeppe Aakjær
Digter og forfatter

Dato

30. juli 1916

Sted

Lundgaard

Husmandsforedrag.

Det hændte, at jeg for nogle Maaneder siden paa vort Rigsarkiv i Kjøbenhavn fik Hold i nogle Dokumenter, som jeg ikke tror har været fremdraget tidligere og som gav mig et Indblik i vor Bondestands økonomiske og samfundsmees sige Kaar for saadan noget som 250 Aar siden, et Indblik, der sandt at sige fyldte mig med forbavselse. Vel vidste jeg, at vor Bonde havde været „graa og ringe“, men saa ludfattig, som han optraadte i disse Dokumenter, ikke i et enkelt Sogn eller en enkelt Provins, men simpelthen overalt — nej, det maa jeg sige, det havde jeg ikke vidst tidligere. Det var Tiden under eller efter de store Krige med Svenskerne, 1670—80; Statskassen er tom; Krigen har slugt enorme Summer, som Krigen til enhver Tid er det glubskeste Uhyre under Solen. Regjeringen maa gribe til selv de tvivlsomste Midler for at skaffe det fornødne; saa finder de bl. a. paa Kopskatten — en Afgift af hvert Hoved, ikke blot Menneskehoved, Børn som Oldinge, men ethvert Hoved, ethvert Heste-, Oxe- ja, Faarehoved maa sættes i Skat; saa maa da enhver betro Skattefogden, hvad han har, og disse Lister, de saakaldte Kopskatslister, er det da, der gennem deres afblegede halvt ulæselige Skrifttræk for tæller om Datidsbondens over al Maade jammerlige Forfatning. Tar vi nu en middelstor Bondegaard, en Gaard til 6—7—8 Td. H. efter Nutidstaxt, saa var dens gennem snitlige Kreaturhold dette: 1 Hest, 1 Ko (kun i Præstegaarde fandtes undertiden 2), 2 Ungnød, 2 Faar og kanske et Bistade, sjældent mere, hyppigt mindre, skjønt man skulde ikke tro, her var noget at slaa af paa.

Beboelsesforholdene var derefter: Husene laa ofte paa Jorden, de, der endnu stod oprejst, støttede sig paa de mest krogede Stolper. I en almindelig Bondeby stod altid en 3—4 Gaarde komplet øde; ingen vilde bebo dem eller drive Sæd og Avling, end ikke gratis; hyppigst fik Ejeren — Herremanden — en fattig Stakkel

til at slaa sig ned i saadan en øde Gaard for Huslys Skyld, og for at han kunde holde Øje med, at man ikke stjal Husene, bogstavelig! ikke brød Tømmeret ned og læssede det paa Vogne og kjørte hjem med det ved Nattetide. Det var i det samme Tidsrum, omtr. 1680, og senere at der ustandselig indgaar Klager til det Offentlige, at man ikke kan være tjent med at holde den eller den Bro vedlige, for Bønderne stjæler baade Planker og Rækværk ligesaa hurtig, som det stilles op, og slæber af med det, uden at man kan faa Ram til dem; saa ussel var Samfundstilstanden i sin Helhed, at ingen kunde la' noget ligge uden at forsøge paa at ta' det med sig. — Hvilken Forskjel fra Nutiden! De kjender Fortællingen om Frode Fredegod, der for at bevise, hvor godt det stod til i hans Rige, lagde en mægtig Guldring ud paa Heden; og ingen stjal den, den laa og lyste i Lyngen og skjarede alle de Vejfarende i Øjnene; men den fik Lov at ligge, til den spøgefulde Konge selv hentede den hjem igjen. Det var en god Lektion at gi' sit Folk i Karakterstyrke. Der er sikkert fal det mange gode Vittigheder af til den Ring, naar de Rejsende nærmede sig Stedet; de faste i Trævlerne har med muntre Øjne pegt paa den med Svøbeskaftet: Der ligger den! Kan du se den: Hæhæhæ! Der ligger den fandenme! Nej! den hopper vi ikke paa, gamle Frode! — Men jeg tænker ogsaa, de svagsindede, de, der frygtede at falde for Fristelsen, har givet deres Øg et godt Svøberap for at komme des hurtigere der forbi. — Men vi, der lever i Nutidens Samfund, vi er jo ikke særlig imponerede af Hans Maj. Frodes Karakterprøve. Vi har lagt mere end én Guldring ud paa Heden, og ingen forgriber sig paa den. Ja, hvilke uhyre Værdier stilles ikke uden al Beskyttelse uden for Samfundets Dør, og de krænkes ikke; den gode Borger siger: de er jo vore egne! — Bonden herude paa Landet lever som for en aaben Dør. I min Opvæxt laasede man knap Døren om Natten. Og den Dag i Dag stiller vi uden Betænkring de kostbareste Dyr — en Hest færdig til at svinge sig op paa — ud paa øde Fællede, og det er yderst sjældent, vor Tillid til Samfundssikkerheden skuffes. Men anderledes i Tider, som dem jeg nylig skildrede. Naar man træder ud fra Studiesalen, ud i det nuværende danske Bondeland, efter at ha' gennemforsket slige ældgamle Dokumenter, saa tror man ikke, det er det samme Land, man færdes i.

Nu lidt om denne Gaard.

1693 solgtes Lundgaard til Thøger Ostenfeld for 26 Rdl. pr. Td H.

Ved Ostenfelds Død 1725 solgtes Lundgaard ved Auktion til et Par Brødre, hvoraf den ene, Gravers Nielsen, senere boede paa Thaarupgaard. Da beskrives

L. som en adelig Sædegaard,“ med 22 Td. H. Det hedder, at Aaen kan opdømmes i de tørre Somre; der avles 80 Bondelæs Hø; Besætningen er: 50 Stude, 10 Køer, 11 Unghøveder, 9 Heste, 100 Faar; „der kunde fødes mange flere, men formedelst mange fremmede Heste som i denne Vinter (30. Jan. 1726) fremfor ellers maa modtages, er ej flere antagne.“

Stuehuset er 22 Fag, teglhængt. „Er en liden Lund ved Gaarden, mest med Hessel og Birk.“ Om denne Lund skriver Provsten i Fjends Herred en halv Snes Aar senere (1735): at den „baade hører“ (heder, smykker) Gaarden og har givet den sit Navn. Hvad der jo lyder meget tro værdigt. Det siges (1726), at Gaarden har en skøn Have plads med gode Frugttræer“ (hvad der var meget sjældent i de Tider); det hedder endvidere: „Gaarden ejer Halvparten af Torup Sø, en stor Sø, men en halv Mils Vej unge fær fra Gaarden“; der er ogsaa 3 Parker ved Gaarden, hvori skal være Fisk. Gaarden yder Skovskyld af en Skov, kaldes Torup Skov, hvorefter er nu ej en Pind.“ — Jeg kan ligesaa lidt gi Dem nogen Oplysning om Torup Skov som om Torup Sø. Men maaske ved De selv noget om disse lokale Punkter, der nu er forsvundne af Landskabet.

1730 solgte Gravers Nielsen Lundgaard til sin Svoger Assessor Chr. Friis (død 1749). Familien Friis havde nu L. i et Hundrede Aar og med denne Slægt træder Lundgaard paa en Vis ind i min Livshistorie; i 1744 købte Assessor Friis nemlig de 6 Bønder i Aakjær, og da en af mine Forfædre, der paa dette Tidspunkt beboede min Fødegaard, Søndergaard, ogsaa befandt sig i Koblet, saa røg han med i Købet og maatte gjøre Høveri her til Lundgaard i fulde 50 Aar. Nu vilde jeg gjerne ha siddet her paa Diget med Nissens Hue paa (for den gjorde jo usynlig) og ha' set mine stakkels Forfædre passere her forbi med deres radmagre Krikker og de usselige Pindevogne; og havde jeg Tid, kunde jeg vel nok ha' tegnet Dem et Billede af saadan en Hovdag her paa Lundgaard, da Fjends Herreds Bønder maatte her ind til Naadigherren og ha' Landgilden afskrevet i Quittancebogen, mens Ridefogden ventede med Pysken paa dem, der intet havde at betale med.

Friiserne her paa Lundgaard var næppe helt milde Ar bejdsgivere; Fjends Herreds Justitsprotokol udviser, at de ikke lod sig fragaa nogen Rettighed eller krav paa deres Trælbønder, og den hyppige Flugt fra Godset her kunde tyde paa, at der førtes et strængt Regimente.

Bønderne, Gaardmænd som Husmænd, behandlede haardt, til Tider endog

ualmindelig haardt, hvad jeg kunde navne talrige Exempler paa; naar en Herregaard solgtes, afhændedes den med saa og saa mange Bønder, nøjagtig som var der Tale om en Besætning. Da en Kone, Anna Berensdatter, i 1779 flygtede fra Knud paa Thaarupgaards Gods, lod Ejeren indrykke et Avertissement i Viborg Samler og udlover en god Dusør for Paagribelsen (som var Talen om en bortløben Hund). Disse Annoncer om unge Mennesker, der løber fra deres Herskab, er stadig tilbagevendende i Datidens Aviser. Man har Exempler paa, at en Bonde af sin Herremand er bleven solgt for en gammel Vogn. Tiderne forandrer sig — og godt er det.

I 1796 købte mine Forfædre sig fri for Herremands tyranniet paa denne Ejendom. Købesummen for hver af de Aakjær Gaarde var 440 Rdl. — prøv en Sammenligning med Nutiden, mine Tilhørere, og maal dermed Fremgangen fra den Tid til nu. Da laa denne Herregaard her i sin Dal som et ondt, knurrende Dyr og strakte de fæle Klør ud over det halve Herred. Bonden gik i Kreds omkring denne Gaard, som den blinde og lænkede Samson om sin Kværn. Han stønnede under de Byrder, som herfra læssedes paa ham; det tog et Aarhundrede, inden Fjends Herreds Bonde helt forvandt det Knæk, som bl. a. denne Gaard læssede paa hans bøjede Ryg.

Men — der er sket Forandring her paa denne Gaard som andetsteds. Og Herremændene har maattet værsgo' gjøre Bevægelsen med, selv om de som oftest gjør den baglæns og under Protest. Om den gamle Assessor Chr. Friis med den stive Allongeparyk anede, at vi staar her i Dag og snakker Bonde- og Husmandspolitik i hans Lund, jeg tænker, han vilde gribe det første det bedste, han fik Hold i, og slænge os det i Planeten! Og gamle Morten Jensen paa Lundgaard, der bandede sin sidste Ed 30. Novbr. 1875, om han spurgte, at Lundgaard var bleven stykket ud til Efterkommere af de Husmænd, som han havde brugt Stokken til af et godt Nænne, jeg tror, han vilde bande saadan under Jorden, at Gammelstrup Kirkegaardsdige fik et nyt Skred af Forfærdelse.

I mine første Skoledage kunde man endnu i en Niche i Fly Kirketaarn se hele Lagret af denne Gaards hensovede Ejere, de Friisers stolte Anerække; en uopslidelig lang Linje, og en hel Tallerkenrække af Bondeplagere, den ene over den anden. Besynderligt nok, at Fortidens Bondeplagere som oftest maa søges under Kirkens Hvælvinger. Der stod en egen sur Lugt ud fra de Friisers Hjørne i Fly ærværdige Kirketaarn, en Lugt, en Stank af gammel Hovmod, af harsk Enevælde og skimlede Allongeparykker. Vi Knægte, som maatte møde til

Overhøring, skottede sky til disse Kister, men den dristigste sendte sommetider en Spytteklat gennem det rustne Gitter ind over Zinklaaget; jeg indrømmer: det var hverken kristeligt eller smukt; men de gamle opmagasinerede Friisere har næppe heller altid opført sig kristeligt og smukt mod disse Drenges Forfædre. Børn har hyppigt et Instinkt for, hvor der er bleven øvet Uret, som de ældre kunde misunde dem. Og da man fjernede de Friiser af Fly Kirketaarn og sænkede deres muldne Rester ned paa Kirkegaarden blandt almindelige dødelige, da blev der ikke alene en bedre Lugt i Fly Kirke, men der blev ogsaa for mig at tykke, ryddet et Fortidsspøgelse af Vejen, som gennem Aarhundreder havde kuet vor Bondes Sind.

Det var ikke ilde, om vi en Gang imellem gjorde for Alvor Kaal paa et eller andet Fortidsspøgelse. Nu vil Husmændene ta' sig af de Friisers Arv her paa Grunden; gammelt Standshovmod, gammel harsk Herremandsvælde og ramsur Hartkornsvigtighed — dybt i Jorden med den! Herremandsaanden, Herremandshovmodet er langt fra udryddet endnu; den vil slaa ud i sin pragtfuldeste Blomstring, naar det nu om lidt skal til at være Alvor med den store Udstykning af Landets baandlagte Jordegods, de 78 Majorater eller Storgodser — de 330,000 Td. fed Muldjord, der lige kan føde 69 Godsejere — eller ca. 4700 Td. Ld. til Mands. Hertil kommer en pæn lille Lommeskilling paa 111 Mill. Kr. i Fideikommiskapital, tillige en Bagatel som Tiende af 13900 Td. Hartkorn og saa lidt Pilleri som 725,000 Kr. i aarlig Arvefæsteafgift: Krummer er jo ogsaa Brød. — Hvad siger I Husmænd herude paa Lundgaard Mark til den Lammesteg? Jeg tænker I siger, at dør disse „Majorer“ ikke før, saa maa de Ulykkelige en Dag bukke under i haabløs Kamp for at faa disse Goder sat tillivs. — De synes nu ikke selv, de har for meget; de kan udmærket faa Brug for det alt sammen.

Det kan vi høre paa de Udtalelser, som de i den senere Tid har begyndt at la' tilflyde Offentligheden. Naar Vor herre vil lægge sin Velsignelse i det, slaar det vel til — men afse noget til andre — umuligt. De har ikke noget at gi bort af! De er kommen til deres Godser paa den ærligste Maade, aa, saa ærligt! allesammen. De har simpelthen slidt sig til det! Vil De nu bare høre: Der var Stamfaderen til Danneskjolderne; han hed Christian Gyldenløve; han var meget begavet; da han var 4 Aar gammel, blev han udnævnt til Stiftamtmand i Bergen; han var knap 7 Aar, da han blev Generalpostmester over hele Norge. Naar man kan komme saa tidlig i Brød og Embede, saa kan der jo nok lægges lidt op; og Chr. Gyldenløve lagde efterhaanden ikke saa lidt op, hvad der den Dag i Dag kan ses, hvis man tar

et Overblik over det Gods, der tilhører Danneskjold-Samsøerne; — naa, det er vel kommen Stamfaderen en Smule tilgode, at han var en Søn af Kongen, Christian den 5te. Som vi siger: det er ingen Sag for den, der har Kongen til Morbror, — og det er næppe ringere at ha' ham til kjødelig Far, som denne her overbegavede fire Aars Amtmand. Og det vil kunne siges om Flertallet af vore nuværende Lensgrever og dito Baroner, at de mer eller mindre har haft Kongen til Morbror. Nogle har taget Hans Maj. ved Næsen — forstaa mig ret: været Barber hos ham eller saadan noget; andre har rettet lidt paa hans Paryk, atter andre har skjænket i hans Bæger eller skaffet ham en lille pige i paakommende Tilfælde (Kongen har ofte været en Nar efter saadan noget!); atter andre har laant ham en Pengesum — den ene Tjeneste er den anden værd — og saaledes er da de fleste Len og Stamhuse opstaaet som en hos Hans Majestæt Enevoldskongen naturlig Trang til Gjentjeneste.

Som De vil se, det er jo ikke helt det, vi nu omsider forstaa ved Slid, men det kan saamænd godt være, at d'Hrr. Stamfædre til Nutidens Storgodsbesiddere har haft deres Mas med at faa Enevoldskongen overbevist om det nyttige i, at den eller den Hofmand blev opløftet i Adelsstanden og fik nogle Hundrede Td. H. og endnu flere Bønder og Husmænd at skalte og valte med efter For godt befindende.

Vor exellente Godsejerstand ser sikkert med dyb Foragt ned paa vor nybagte Plutokrati eller Rigmandsadel, de saakaldte Gullaschbaroner, der myldrer frem som Fluer al et Møddingvand; men d'Hrr. maa dog ikke glemme, at de selv var Datidens Gullaschmænd, hvis Rigdomme og flotte Vaner maa ha' forekommet den Tids Mennesker ligesaa bagvendt og mirakuløst som vore Fedtmillionærers Karriere forekommer os.

Om Herremandsstanden gælder endnu Joh. Herm, Wessels klassiske Linjer:

En Herremand sov engang hen: og saa skal alle Herremænd, hvor gjerne de end leve vilde, og det er ilde at dø, naar man endnu ej vilde. Ja; Herremandsstanden er en døende Stand, i Modsætning til Husmandsstanden

Mens I forhen leved af Herremændenes Naade, saa er det ikke fri for, at de nu lever af eders. Herregaardenes Skæbne ligger i eders Haand. Sørg da for at være vaagne, I Husmænd. nu da det stunder imod at bøde lidt paa Aar hundreders Uret. For Husmændene er dette det største Spørgsmaal, der har været fremme til

Døftelse i talrige Aar: Hvordan faar vi Adgang til Landets baandlagte Jord!
Ingen Mand er for ringe til at ha' en Mening om dette store Spørgsmaal. Sagen er ganske lige til: Pas din Bedrift, men forsøm heller ikke din aandelige Oplysning. Bliv Politiker, lige ud til Fingerspidserne. Hold en Avis, før du køber dig et Par Træsko! Stol ikke paa, at andre klarer det for dig. Jo, de klarer det, saadan at du sidder med Skammen og Skaden! Ryk sammen, I Husmænd! Vær først og fremmest agtsom paa Tidens Tegn. De angaar saa at sige alle jer og den Stand, I tilhører!

Kilde

Aakjær, Jeppe. 1919. Artikler og taler. 1887—1918. København og Oslo: Gyldendalske Boghandel – Nordisk Forlag

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Foredrag, Husmandsbevægelsen

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/jeppe-aakjaers-husmandsforedrag-paa-lundgaard-1916>